

ORIGINALNI NAUČNI RAD
UDC 323.22(497.115)“1998/1999“
327.7/.8(497.115)
355.426(470.661)“1994/1996“

OTCEPLJENJE PUTEM ORUŽANE SILE: KOMPARATIVNA STUDIJA ČEČENIJE I KOSOVA

Aleksandar Pavković¹

SAŽETAK

Tekst se bavi manjkavostima strukturalističkog objašnjenja upotrebe sile prilikom pokušaja secesije. Uporednom analizom slučajeva secesije Kosova i Čečenije pokazuje se da pored toga što postoje uporedivi strukturalni uslovi za primenu oružane sile, secesionistički pokreti, u ova dva slučaja, razlikuju se značajno u stavu prema upotrebi oružane sile u periodu pre pokušaja otcepljenja. Autor smatra da pored strukturalnih faktora i ljudski činioци imaju važnu ulogu pri opredeljivanju za taktiku oružane pobune. Ova teza se potkrepljuje ulogom secesionističkih vođa Džohara Dudajeva u Čečeniji i Ibrahima Rugove na Kosovu. Različite biografije, obrazovanje i lične karakteristike lidera su doprinele da se ovi secesionistički pokreti opredele za različite političke taktike i preferencije u pogledu upotrebe oružane sile.

KLJUČNE REČI: otcepljenje, oružana sila, Kosovo, Čečenija, strukturalni faktori, ljudski faktor

Neki pokušaji otcepljenja (secesije) uključuju upotrebu nasilja, a neki ne. Tačnije, u nekim slučajevima secesionistički pokreti ili organizacije koriste oružanu silu u ostvarivanju svojih secesionističkih namera, a u drugim slučajevima ne. Ovo je opšte svojstvo svih pokušaja otcepljenja u ovom i prethodnom veku: na primer, secesionistički pokreti u baltičkim republikama, Slovačkoj i Kosovu izbegavali su upotrebu sile ili nasilne sukobe, za razliku od onih u Sloveniji, Eritreji i Šri Lanki.

1 Autor je Associate Professor in Politics and International Relations in the Faculty of Arts at Macquarie University in Sydney, Australia.

Da bismo objasnili zašto u nekim slučajevima secesionistički pokreti koriste oružanu silu, a u nekim drugim ne, mogli bismo prvo da pokušamo da identifikujemo one strukturalne elemente koji pogoduju oružanom pobunjeništvu, a da zatim tvrdimo da secesionistički pokreti, kao i svaki drugi pobunjenički politički pokret, koriste pogodne prilike – strukturalne vrste – za oružanu pobunu. U onim slučajevima gde su postojale pogodne prilike, secesionistički pokreti su ih iskoristili i otpočeli oružanu pobunu protiv države domaćina, a u slučajevima gde nije bilo takvih prilika – nisu. U ovom poglavlju pokušaću da pokažem da model “korišćenja prilike” nije u potpunosti dovoljan da se objasni razlika u upotrebi oružane sile u Čečeniji i na Kosovu. Konkretno, tvrdim da iste prilike – ‘strukturalni’ faktori – koje su dale povod upotrebi oružane sile u Čečeniji, nisu dovele do toga u slučaju Kosova. Ovo ukazuje da uloga ljudskog činioca može biti značajan faktor u kontekstu korišćenja oružane sile u secesionističkim sukobima; to ću pokušati ovde i da pokažem.

STRUKTURALNI USLOVI ZA ORUŽANU POBUNU: KOSOVO I ČEČENIJA

I Čečenija i Kosovo (ili u srpskoj nomenklaturi, Kosovo i Metohija) bile su podfederalne jedinice – autonomna republika, odnosno pokrajina – u okviru federalnih jedinica najvišeg nivoa u svojim komunističkim federacijama – Savezu Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR), odnosno Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ). Kasnih 1980-ih godina obe ove oblasti su pružile skoro sve prilike koje se u savremenoj naučnoj literaturi smatraju pogodnim za oružanu pobunu. Prvo, velike delove ovih oblasti čini nepristupačan teren – šumovite planine – koje su obezbedile i bazu i operacioni teren za pobunjeničke grupe (Fearon i Laitin 2003). Drugo, obe oblasti su bile najsiromašniji i najmanje ekonomski razvijeni regioni u svojim zemljama domaćinima sa veoma ograničenim prirodnim resursima i progresivnim povećanjem populacije (potencijalno secesionističke nacionalne grupe). Treće, u uslovima ubrzanog i kontinuiranog slabljenja ekonomije države domaćina kao celine, ekonomska nerazvijenost rezultirala je većom nezaposlenošću u ova dva regiona (Guiliano 2006: 280; Dunlop 2001: 86-7; Kubo 2011). U obe oblasti naročito je bila visoka stopa nezaposlenosti mladih. Trajno visoka nezaposlenost mladih, mogli bismo reci, pogoduje mobilizaciji pobunjenika – nezaposlena mladež svetliju budućnost vidi pre u priključivanju pobunjeničkim grupama nego u čekanju posla koji nikada neće dobiti.

Četvrto, strukturalno slabljenje države domaćina – usled raspada njenih institucionalnih struktura – pružilo je i kosovskim Albancima i čečenskim političkim vođama priliku da uklone postojeće državne organe (uključu-

jući i njihove oružane snage) sa teritorije na kojupolažu pravo. Počnimo s analizom slučaja Kosova. Od 1987. godine, komunistički režim u federalnoj jedinici Srbije pod svojim novim vođom Slobodanom Miloševićem brzo je izgubio svoj legitimitet i podršku među populacijom kosovskih Albanaca (posebno od kad je 1989. režim drastično ograničio autonomiju pokrajine) i morao je da se oslanja na otvorenu prisilu kako bi održao kontrolu u pokrajini. Juna 1991. godine, dve savezne republike, Hrvatska i Slovenija, otcepile su se od SFRJ. Čak i pre zvaničnog proglašenja nezavisnosti ovih dveju federalnih jedinica, Srbija je pružila značajnu vojnu, logističku i ekonomsku podršku pobunama svojih sunarodnika u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Kako su se sukobi u ove dve federalne jedinice intenzivirali, Evropska zajednica (EZ) i Ujedinjene nacije, pod pritiskom SAD i zemalja članica EZ, nametnule su oštre ekonomske i diplomatske sankcije Srbiji kako bi ova zaustavila svoju podršku Srbima secesionistima u ovim dvema republikama. Ovo je umnogome oslabilo sposobnost srpske vlade da koristi prinudu na Kosovu i pružilo značajne mogućnosti secesionističkim strankama za oružanu pobunu. Međutim, kao što ćemo videti u nastavku teksta, njihove vođe su odbile opciju oružane pobune protiv srpskog režima.

Ovo je u oštroj suprotnosti sa glavnom čečenskom secesionističkom organizacijom koja je organizovala oružanu pobunu protiv sovjetskih vlasti u Čečeniji i zatim nastavila da koristi silu kako protiv čečenskih političkih oponenta, tako i protiv ruskih oružanih snaga. U avgustu 1991. godine, grupa komunističkih političkih i vojnih lidera organizovala je kratkotrajni puč u Moskvi u bezuspešnom pokušaju da zaustavi dalji raspad SSSR. Činilo se da su sovjetski komunistički lideri u Čečeniji podržali ovaj puč, pa je u septembru 1991. godine, glavna secesionistička organizacija u Čečeniji, Opštenarodni kongres čečenskog naroda (skraćeno OKČN – i na ruskom), koju je vodio bivši general Sovjetskog ratnog vazduhoplovstva Džohar Dudajev, silom uklonila sovjetsko (komunističko) čečensko političko vođstvo u ovoj republici (Dunlop 1998:104-106). Ni sovjetska vojska ni milicija, i dalje stacionirane u Čečeniji, nisu pokušale da zaustave ovo zbacivanje s vlasti (Seely 2001: 99-108). U novembru 1991. godine tadašnji sovjetski predsednik Gorbačov opozvao je naređenja ruske vlade, pod Borisom Jeltcinom, o vojnoj intervenciji protiv OKČN secesionističkih vlasti. Sovjetska vojska je do proleća 1992. godine napustila Čečeniju (SSSR je prestao da postoji u decembru 1991), ostavljajući, prema procenama, polovinu svog naoružanja u rukama secesionističkog režima. Povlačenje sovjetske vojske ostavilo je Dudajevov secesionistički režim da kontroliše najveći deo Čečenije, osim nekoliko severnih oblasti koje su bile pod kontrolom svrgnutih sovjetsko-čečenskih lidera. Time je raspad države domaćina – Sovjetskog Saveza – pružio priliku glavnoj secesionističkoj stranci ne samo da iskoristi svoje oružane formacije protiv postojećih političkih vlasti i protivničkih političkih

grupacija, već i da stvori dobro opremljene oružane snage kojima nijedan politički rival u Čečeniji nije mogao da parira.

Peto, obe nacionalne grupe – Čečeni i kosovski Albanci – dugi niz godina žale se na nanetu istorijsku nepravdu od strane države domaćina, koje ova kako se čini, nije imala načina da reši osim pristajanjem na njihovo otepljenje. I Srbija i Rusija pripojile su teritorije ove dve oblasti vojnim osvajanjem: Rusija je to postigla vojnim operacijama 1820-ih godina, a Srbija u Prvom balkanskom ratu, 1912. godine. Ova osvajanja dovela su do dugotrajnog oružanog otpora kosovskih Albanaca, a još više Čečena. Čečenski otpor trajao je do 1859. Posle pripajanja državi domaćinu, masovne oružane pobune protiv vladavine države domaćina bile su česte – kad god je država domaćin bila vojno slaba i kad god su njene vojne snage bile ili poražene ili angažovane negde drugde. Oružane pobune protiv države domaćina izbijale su u obe oblasti tokom i nakon Prvog svetskog rata i tokom Drugog svetskog rata. U oba slučaja je država domaćin, kada bi povratila svoj vojni kapacitet, odgovorila na masovne pobune vojnom silom koja je vodila do raseljavanja stanovnika širokih razmera i gubitaka života. Tokom Drugog svetskog rata, 1944. godine, sovjetski režim pod Staljinovom komandom deportovao je većinu Čečena i drugih stanovnika Severnog Kavkaza u Kazahstan – ovakva masovna deportacija nema svoj pandan na Kosovu. Titov komunistički režim u Jugoslaviji je u periodu 1944-1945, reagovao na masovne pobune kosovskih Albanaca vojnom intervencijom, nametanjem vojne vlasti albanskom stanovništvu, masovnim hapšenjima osumnjičenih za nelojalnost i selektivnim vansudskim ubistvima. Osim toga, odabranim komunističkim kadrovima među kosovskim Albancima date su visoke državne i partijske funkcije u podfederalnoj oblasti Kosovo i Metohija, kosovski Albanci se takođe regrutuju u članstvo Komunističke partije Jugoslavije (tj. njenog pokrajinskog, kosovskog ogranka). Ukratko, odgovor jugoslovenskog komunističkog režima na masovne pobune kosovskih Albanaca 1944. godine bio je manje drastičan i sledio je uobičajenu lenjinističku formulu nemilosrdnog vojnog suzbijanja oružanih pobuna uz paralelno stvaranje kolaboracionističke komunističke elite u redovima ove nacionalne grupe.

Šesto, u obe oblasti, narativi herojskog otpora stranom okupatoru čine deo porodičnog vaspitanja i narodnog folklora. U ovim narativima, nacionalni heroji prošlih ustanaka – Šamil u slučaju Čečena i Skenderbeg kada je reč o Albancima – pružaju model i ideal junačkog ponašanja. Tako narativ istorijskog otpora pruža okvir u koji se savremeni politički problemi mogu lako smestiti i objasniti u svetlu svog istorijskog kontinuiteta (Judah 2008: 25-7). Osnovna pritužba je ta što su prisiljeni da, uprkos junačkom otporu, žive u državi domaćinu, kojom politički dominira tuđinska grupa. Kontinuirana dominacija tuđina u tuđinskoj zemlji tako pruža objašnjenje za poli-

tičku nemoć i marginalizaciju kao i za siromaštvo i relativnu ekonomsku nerazvijenost pobunjeničkih nacionalnih grupa.

Sedmo, klanovi i proširene porodice i dalje igraju važnu (neki bi rekli suštinsku) ulogu u socijalnoj organizaciji kako kosovskih Albanaca, tako i Čečena. Pojedinci su, u ovim društvima, više nego svesni svog klana ili pripadnosti proširenoj porodici, i obično osećaju ponos zbog pripadnosti svom klanu ili porodici kao i solidarnost sa ostalim članovima klana ili porodice. Odnos klanu ili porodici često nadvladava političke ili bilo koje druge lojalnosti i zbog toga se često mobilise u političke (kao i poslovne i kriminalne) svrhe. Nakon raspada komunističkog pravosudnog sistema i sistema prinude, oba društva doživela su oživljavanje krvne osvete – vendete – kao sredstva rešavanja sporova među porodicama (Judah 2008: 28-9; Dunlop 1998: 20-22). U okviru sistema krvne osvete nasilje nad pripadnicima drugih grupa je društveno prihvaćeno i, čak, zahtevano ponašanje. Moglo bi da se tvrdi da prihvatanje nasilja kao sredstva rešavanja sporova može doprineti mobilizaciji pripadnika ovakvih društava da se služe nasiljem i protiv članova „spoljašnjih“ grupa koji su navodno tlačitelji i „grešnici“.

Osmo, versko opredeljenje većine kosovskih Albanaca i Čečena je islamsko, iako oni nisu svi građani islamske veroispovesti niti aktivno slede verske obrede. Ovo ih oštro razlikuje od stanovništva države domaćina koje pretežno čine hrišćani pravoslavci. U narodnim narativima kako ruske tako i srpske istorije, islam je predstavljen, pre svega, kao vera stranih osvajača i uzurpatora: Tatara i Osmanlija u ruskom slučaju i Osmanlija u slučaju Srbije. Delimično i kao posledica ovakvog tipa narativa, u državi domaćinu postoji rašireno nepoverenje kao i nedostatak solidarnosti sa pripadnicima ovakvih „protivničkih“ verskih grupa.

Konačno, u oba slučaja glavni secesionistički pokreti/partije izneli su zahteve o kojima se suštinski i ne može pregovarati: zahtevali su potpuni suverenitet i nezavisnost pokrajine/republike koju smatraju svojom domovinom. Secesionističke vođe i Dudajev i Rugova su uporno odbijali da učine bilo kakve ustupke po ovom pitanju i da vode pregovore koji ne priznaju državu domaćina i secesionističke vlasti kao jednake. Ovi zahtevi o kojima se ne pregovara, kao što ukazuje Toft (2005: 123-33), povećavaju verovatnoću nasilnog konflikta među sukobljenim stranama.

KOSOVO: OTCEPLJENJE BEZ SILE ORUŽJA?

Pa ipak, uprkos svim uslovima koji pogoduju oružanoj pobuni, oružana pobuna na Kosovu nije niti prethodila niti sledila deklaraciji nezavisnosti Kosova od SFRJ oktobra 1991. Prva deklaracija, iz juna 1990. godine, bila je deklaracija nezavisnosti od Socijalističke Republike Srbije, ali ne i SFR Jugoslavije. Masovna oružana pobuna na Kosovu počela je sedam godina kasnije

– februara 1998. godine. Goneći vodećeg pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova (OVK), Adema Jašarija (koji je optužen za ubistvo), srpske specijalne jedinice opkolile su njegovu porodičnu bazu i, nakon kratkotrajne opsade, uništili je, ubijajući osumnjičenog kao i druge, uključujući decu i žene. Kao odgovor na ovaj događaj, kosovski Albanci na zapadnom Kosovu pristupili su *en masse* oružanim jedinicama OVK'a. OVK, izdanak marksističke, revolucionarne i iredentističke organizacije, otpočeo je svoju seriju bombaških napada i atentata 1996. godine, ali nije uživao širu podršku među kosovskim Albancima do ovog sukoba 1998. Glavna secesionistička partija – Demokratski savez Kosova (DSK) – bio je, od svog osnivanja 1989, posvećen nenasilnoj borbi za nezavisnost (Kubo 2010:1145; Pavković 2000:190).

Ali DSK i OVK imale su jedan zajednički cilj – otcepljenje Kosova od Srbije (tada federalne jedinice u okviru Savezne Republike Jugoslavije). OVK je do 1999. godine, želela da otcepljenje prati ujedinjenje sa Albanijom, dok je cilj DSK iz oktobra 1991. bila nezavisna država Kosovo. Najveća razlika među njima bila je u taktici: vođe OVK smatrali su da se srpska vlast na Kosovu može svrgnuti isključivo oružanom borbom, dok je vođstvo DSK odbacivalo upotrebu nasilja i na taktičkim i na ideološkim osnovama. Prema mišljenju njihovog vođe, prvog predsednika Republike Kosovo, dr Ibrahima Rugove, upotreba nasilja je pogrešna, naročito kada se cilj može postići i na nenasilan način. Osim toga, stalno je upozoravao da će oružana pobuna kosovskih Albanaca voditi u masovna ubistva i raseljavanje civila, kao i da ne može uspeti jer Srbija raspolaže superiornijom vojnom silom i brojnijom od svih vojnika koje bi kosovski Albanci mogli da angažuju (Judah 2008:69-71). Pokazalo se da je u tome svakako bio u pravu: OVK se ni samostalno, ni uz pomoć NATO bombardovanja, nije pokazala sposobnom da osvoji bilo koji grad i ukloni srpsku vojsku sa Kosova. Srpska vojska (odnosno vojska SR Jugoslavije) uklonjena je sporazumom sa NATO i UN posle 78 dana bombardovanja od strane NATO avijacije Srbije i njene vojne i industrijske infrastrukture (Judah 2008:69-71).

Nasuprot tome, Opštenarodni kongres čečenskog naroda (OKČN), pod vođstvom generala Dudajeva, pre deklaracije nezavisnosti iz decembra 1991, angažovao je svoje oružane jedinice – nazvane Čečenska nacionalna garda – prvo protiv sovjetsko-čečenskog vođstva (u septembru 1991), a zatim protiv svog glavnog političkog rivala, Privremenog Saveta koji je osnovan od strane Čečenskog Vrhovnog Sovjeta u novembru 1991. Prve mete njihove oružane akcije nisu bile ruske ili sovjetske snage, već nenaoružane protivničke čečenske grupe. Ovo ukazuje na to da je, za razliku od kosovskog, čečenski konflikt makar u početku bio unutaretnički, a ne međuetnički sukob. Čečenska nacionalna garda, koja se u periodu 1991-1992. godine naoružavala iz arsenala sovjetskih oružanih snaga u povlačenju, transformisala se u dobro opremljenu armiju koja je bila sposobna

da 1996. godine konačno porazi mnogo veću rusku invazionu silu bez ikakve pomoći drugih država ili međunarodnih organizacija. Dominacija OKČN u Čečeniji u periodu od 1991. do 1994. godine delom je zasnovana na posedovanju oružane sile superiornije u odnosu na bilo koju drugu čečensku političku organizaciju.

Nasuprot tome, kosovski DSK nije planirao da stvori znatne² oružane snage, a svoju političku dominaciju na Kosovu osvojio je izbornim sredstvima: osvojio je najveći broj glasova (76 procenata) u prvim polu-tajnim³ izborima održanim 1992. godine i ponovo, pod protektoratom UN, 2000. i 2004. DSK je izgubio vođstvo samo na parlamentarnim izborima 2007. od Demokratske partije Kosova (DPK ne mešati sa DSK), partije koja je nastala iz OVK i čiji je vođa bio i politički vođa OVK u periodu pobune. Ovo ukazuje da OVK u vreme oružanih sukoba i dugo nakon toga nije uživala širu podršku naroda koja bi mogla da se meri sa podrškom Demokratskom savezu Kosova.

Umesto da se zapitamo zašto je platforma nenasilne borbe DSK-a za nezavisnost, čini se, osvojila širu podršku naroda nego platforma nasilne borbe OVK, možda se prvo možemo zapitati: zašto je OKČN pribegao upotrebi sile protiv čečenskih političkih rivala 1991. godine, pre nego što je bio primoran da se, kasne 1994. godine, suoči sa ne-čečenskim snagama, tj. Ruskom armijom? Nema pristup izvorima koji se tiču donošenja odluka rukovodstva OKČN; usled toga moraću da se oslonim na dostupne posredne dokaze, to jest politički kontekst u kome su ove odluke nastale.

U septembru 1991. još dva faktora su išla u prilog upotrebi oružane sile protiv sovjetskih čečenskih vlasti ili bilo kog drugog političkog rivala: prvo, ruska vlada je, pod vođstvom Borisa Jeljcina, povukla svoju podršku sovjetskom čečenskom vođstvu na čelu sa Doku Zavgajevim zbog toga što je Zavgajev imao ambivalentan stav o avgustovskom puču u Moskvi kojem se Jeljcin protivio; drugo, činilo se da sovjetska centralna vlada, pod Mihaïlom Gorbačovom, nema efektivnu kontrolu nad sovjetskom policijom i vojnim snagama u Čečeniji. Ovo je otvorilo mogućnost za brzo uklanjanje sovjetsko-čečenskog vođstva i njegovog administrativnog aparata. Najbrži i najpouzdaniji način osvajanja vlasti – pre nego što bi sovjetsko-čečenske vođe bili u mogućnosti da ponovo uspostave kontrolu nad sredstvima prisile – bila je upotreba sile: u tom trenutku brzina je bila od ključnog značaja u sprečavanju ponovnog uspostavljanja vlasti sovjetsko-čečenskih lidera i čečenskih komunista (Seely 2001:102-9).

2 DSK je, navodno, pokušao da stvori oružano krilo, ali nije imao pristup oružju i obučenom osoblju za ovu svrhu.

3 Srpski režim nije pokušavao da zaustavi ili uguši izbore uprkos njihovoj nelegalnosti unutar srpskog pravnog sistema.

Kao što smo već napomenuli, činilo se da, usled prekinutog lanca komande i vlasti kao posledice pokušaja puča u Moskvi, sovjetskom aparatu prinude – policiji, unutrašnjim paravojnim formacijama i vojsci – nedostaju direktive kako da deluju u novom političkom okruženju, u kojem su vlast i autoritet lokalne Komunističke partije osporeni. Čini se da nisu primili naređenja od sovjetske centralne vlade koga da podržavaju u ovom sukobu. Štaviše, usled tekućeg nadmetanja za vlast u Rusiji između ruskog predsednika Jeljcina i sovjetskog predsednika Gorbačova, više nije bilo jasno ko ima, ako iko i ima, vlast da izdaje naređenja za upotrebu sile protiv bilo kog aktera u ovom konfliktu. To je klasičan slučaj vakuuma vlasti koji je OKČN bio spreman da popuni sopstvenim oružanim jedinicama.

Ovaj vakuum vlasti i mogućnost ponovnog dolaska na vlast sovjetsko-čečenskog vođstva išli su u prilog upotrebi oružanih snaga. Ali da bi neko koristio oružane snage mora prvo da ih poseduje. Zašto je OKČN formirao sopstvene oružane snage mnogo pre moskovskog puča iz avgusta 1991? Ponovo napominjem da nemam pristup relevantnim izvorima o ovim odlukama. Ipak, posredni dokazi ukazuju na to da lideri OKČN nisu bili sigurni da mogu da se oslone na izbore i nenasilna sredstva osvajanja (i zadržavanja) vlasti u Čečeniji. Ovo je, takođe, i gledište barem nekih od posmatrača/učesnika u samoj Čečeniji. Jedan od njih citira Dudajeva koji kaže „Ako budete čekali izbore, komunisti će preuzeti vlast ponovo...“⁴. Pod ovim uslovima, činilo se da bi sopstvene oružane snage bile pouzdaniji instrument osvajanja i zadržavanja vlasti. Nasuprot upotrebi oružanih jedinica OKČN protiv sovjetskih čečenskih vlasti, kao i drugih političkih konkurenata, vođa DSK-a Rugova i njegovo okruženje, ne samo da su izbegavali upotrebu sile, već nijednu drugu političku partiju kosovskih Albanaca nisu smatrali ozbiljnim konkurentom za vlast. Rugova se u stvaranju svog političkog pokreta ili partije ugledao na poljsku Solidarnost iz 1980-ih godina i kao rezultat toga DSK je organizovan kao masovni pokret koji je pokušavao da *uključi* sve nijanse političkog mišljenja kosovskih Albanaca, uključujući vođe i članove Saveza komunista Kosova. Suprotno tome, OKČN je bila jasno opredeljena antikomunistička organizacija nacionalnog oslobođenja koja je *isključivala* one čečenske političke grupe koje nisu delile njenu ideologiju nacionalnog oslobođenja i koje su smatrale čečensku nezavisnost dugoročnim, a ne trenutnim ciljem. Konkretno, u skladu sa svojom nacionalno-oslobodilačkom retorikom, vođstvo OKČN je svaku političku grupu, koja bi pokazala spremnost da pregovara o sporazumu koji bi porekao potpunu nezavisnost Čečenije od Rusije, smatralo izdajnicima. Za njih težnja ka nacionalnoj nezavisnosti nije bila podložna pregovorima: potpuna i neposredna nezavisnost bila je jedina prihvat-

4 Gakajev, u intervjuu sa Robertom Silijem (Seely 2001:105).

ljiva politička opcija. Organizacije nacionalnog oslobođenja neophodnost oslobađanja od strane vlasti često smatraju najvišim i prioritarnim ciljem koji nužno ne uključuje i potrebu za demokratskom procedurom ili širom političkom podrškom. Ukratko, ovakvo oslobođenje se mora postići, čak i ako većina stanovništva koja će biti oslobođena to ne podržava.⁵ Ovo je, verujem, bila pozicija koju su Dudajev i vođstvo OKČN zauzeli i pre neuspelog moskovskog puča iz avgusta 1991. godine.

Suprotno tome, od svog osnivanja 1989. godine DSK je zadobio podršku širokih slojeva albanskog stanovništva na Kosovu i nije imao značajnijih političkih konkurenata među brojnim partijama kosovskih Albanaca. OVK, formirana 1993, bila je marginalna grupa koju vođstvo DSK uopšte nije uzimalo kao ozbiljnog konkurenta. Jedini protivnik DSK-a bio je Miloševićev režim u Srbiji, koji nije uživao nikakvu podršku među kosovskim Albancima. Miloševićev režim je bio spreman da toleriše DSK i njegovu paralelnu državnu strukturu na Kosovu dokle god DSK nije napadao njegove državne institucije na Kosovu i tamošnje srpsko stanovništvo. DSK je čak bio spreman i da pregovara sa Miloševićem, ali nije bio spreman na kompromis po pitanju svog zahteva za potpunom nezavisnošću (Judah 2008:68-72). Pošto je uživao široku političku podršku većine stanovništva, dominantnu političku poziciju na Kosovu kao i relativnu toleranciju od strane Miloševićevog režima, DSK nije imao šta da postigne upotrebom sile. Upotrebom sile, izložio bi se nemilosti Miloševićevog režima a možda bi i izgubio svoju dominantnu političku poziciju.

Treba napomenuti da Miloševićev režim ni u jednom trenutku nije ostavio vakuum vlasti na Kosovu, poput onog stvorenog u Čečeniji posle neuspelog avgustovskog puča 1991. godine u Moskvi, iako nije uživao nikakvu podršku među kosovskim Albancima. Kao odgovor na političke demonstracije kosovskih Albanaca 1988. godine na Kosovu, Miloševićev režim je držao brojne policijske snage sa jasnom direktivom da uguše svaki javni politički protest među kosovskim Albancima. Usled toga, od 1988. godine pa nadalje, svaki pokušaj oružanih grupa kosovskih Albanaca da silom uklone srpske političke vlasti bio bi efikasno suzbijen – kao što su slični pokušaji OVK 1998-1999. godine bili suzbijeni. Ukratko, uprkos slabljenju srpske države i njene sposobnosti da koristi silu, srpska vlada je bila spremna i u stanju da upotrebi svoj aparat prinude protiv bilo kojih snaga kosovskih Albanaca koje bi pokušale da uklone srpske institucije sa Kosova. Nasuprot tome, u periodu 1991-92, sukcesivne sovjetske i ruske vlasti nisu bile ni spremne ni sposobne da upotrebe sopstvenu vojnu silu protiv pobunjeničkog čečenskog režima pod vođstvom Dudajeva, iako su raspolagale mnogo većim oružanim snagama

5 Za kratak pregled ideologija nacionalnog oslobođenja secesionističkih pokreta vidi Pavković i Radan 2008:81-6.

nego što je to bio slučaj sa srpskim/jugoslovenskim vlastima. Ruska vojna intervencija je usledila tek 1994. kada je čečenska vlada već raspolagala dobro naoružanom vojnom silom.

LIČNOST VOĐE: ULOGA LJUDSKOG ČINIOCA?

Uprkos sličnostima društvenih, ekonomskih i političkih okolnosti u Čečeniji i na Kosovu u pred-secesionoj fazi, postojale su, kao što sam već napomenuo, dve ključne razilke: prvo, raspad sovjetske federalne države stvorio je vakuum vlasti u Čečeniji koji nije imao pandan na Kosovu; drugo, glavna čečenska secesionistička partija, OKČN, bila je spremna da ispuni ovaj vakuum vlasti vlastitim oružanim snagama koje je prethodno formirala. Glavna kosovska secesionistička partija DSK nije imala uporedive oružane snage i nije koristila oružanu silu u ostvarivanju svojih secesionističkih ciljeva.

Formiranje i korišćenje oružanih snaga u Čečeniji stoga se može tumačiti kao adaptivna taktika političke grupacije čija je politička ideologija – ideologija nacionalnog oslobođenja – opravdavala upotrebu sile u ostvarivanju odabranih političkih ciljeva. Ova taktika bi se mogla smatrati kako prikladnim odgovorom na pojavljivanje vakuuma vlasti u regionu, tako i ideološki opravdanim instrumentom u borbi protiv političkih rivala ili protivnika. Ako se tumači na ovaj način, upotreba sile od strane čečenskih secesionista nije bila određena nikakvim skupom strukturalnih karakteristika čečenskog društva i ekonomije. U stvari, moglo bi se reći da je OKČN takođe mogao da se opredeli za istu taktiku koju je DSK koristio – tj. mogao je da se opredeli da postane sveobuhvatna politička organizacija koja se oslanja isključivo na svoju organizacionu nadmoć i izbornu podršku kako bi osvojila i zadržala politički dominantnu poziciju u čečenskom društvu. Da li je OKČN mogao da bude uspešan u ovome kao što je to bio DSK na Kosovu, ostaje otvoreno protivčinjenično pitanje na koje možda uopšte ne može da se odgovori. Stoga je otvoreno pitanje da li bi takva politička opcija bila jednako uspešna sa instrumentalne tačke gledišta, to jest, da li bi dovela do istih rezultata – preuzimanja vlasti u Čečeniji – do kojih je izabrana opcija – upotreba sile – dovela. Osnovna poenta je da je vođstvo OKČN moglo da izabere i tu nenasilnu političku opciju. Slično tome, DSK je imao opciju podizanja oružane pobune pre nego što je to OVK učinio 1996, ali se njegov vođa nije opredelio za nju (Kubo 2010:1114).

Ako je tako, čini se da, upotreba sile ili suzdržavanje od upotrebe sile, bar u ova dva slučaja, nije taktika koja je bila ili koja jeste određena strukturalnim karakteristikama koje su navedene na početku rada. Kako smo naveli samo neke od, čini se, zajedničkih karakteristika za ova dva slučaja moglo bi se reći da postoje i drugi činiooci koji uzrokuju ili vode upotrebi sile ili suzdržavanju od upotrebe iste.

Razmotrimo jedan od činilaca – ako ga možemo tako nazvati – koji ova dva slučaja čini različitim: biografiju i lične karakteristike već pomenutih vođa u Čečeniji i na Kosovu. General Džohar Dudajev je bio oficir ratnog vazduhoplovstva i pilot, obučan da koristi silu i da izdaje naređenja u tu svrhu. Dr Ibrahim Rugova bio je književni kritičar koji je izučavao (između ostalih oblasti) dvosmislenosti i višeslojna značenja književnih tekstova. Dudajev je, kao i većina Čečena njegove generacije, proveo detinjstvo u progonstvu van Čečenije i morao je, u svom obrazovanju i životu u SSSR, da se suočava sa izvesnim stepenom predrasuda a verovatno i diskriminacije prema Čečenima. U ovim okolnostima, ne iznenađuje što se njegovo znanje čečenskog jezika na početku njegove političke karijere u Čečeniji pokazalo rudimentarnim i neadekvatnim: do tada ga on u svom profesionalnom i javnom životu nije ni koristio..

Nasuprot tome, Rugova je stekao obrazovanje na svom maternjem jeziku na Kosovu (kratko je studirao i u Parizu) i pod komunističkim režimom imao je uspešnu akademsku i političku karijeru u podfederalnoj jedinici u kojoj su od 1967. albanska manjina i njen jezik i kultura bili dominantni. Od 1967. godine, kosovski Albanci su držali većinu političkih i rukovodećih pozicija, uključujući i vrh partije i mesta u vladi u toj pokrajini. Isto je važno i za akademske položaje i birokratiju u sferi kulture. Osim što je bio univerzitetski profesor – koji je predavao i objavljivao na svom maternjem jeziku – bio je i predsednik Udruženja pisaca Kosova, koje je finansirala pokrajinska komunistička vlast. Na Kosovu, bar do 1988, Rugova je pripadao politički i kulturalno dominantnoj grupi koja se nije suočavala s diskriminacijom na teritoriji pokrajine.

Imajući u vidu ovako različite biografije Dudajeva i Rugove mogu se očekivati i drastično različite koncepcije političkog protivnika i političke taktike kao i različite preferencije kada je reč o upotrebi sile. I zaista, oni jesu imali potpuno različita mišljenja, ne samo o političkoj taktici, već i o upotrebi sile u svrhu osvajanja i zadržavanja vlasti. Takođe bi se moglo tvrditi da ovi faktori – biografija i lične karakteristike ovih vođa – nisu „strukturalne“ karakteristike iste vrste kao ona navedena na početku rada.

Bilo kako bilo, možda postoje i druge karakteristike ili činioci sličniji onim strukturalnim, navedenim na početku rada, koji su, na neki način, odredili njihove izbore ili pravce delovanja. Ovaj rad ima za cilj ne da isključi dalje istraživanje takvih karakteristika ili činioaca, već samo da ukaže da vođe secesionista i njihove partije imaju druge političke opcije, osim upotrebe oružane sile. Šta ih je navelo da izaberu one opcije koje su izabrali bez sumnje je, pitanje koje će ostati predmet daljeg istraživanja.⁶ ¶

6 Slična verzija ovog rada pojavice se u *Secession and Separatism in Europe and Asia: To Have a State of One's Own*, u izdanju Routledge-a u Londonu i Hong Kongu, 2012. godine.

LITERATURA

- Fearon, J. i Laitin D. 2003. "Ethnicity, Insurgency and Civil War", u *American Political Science Review*, 97:75-90.
- Giuliano, E. 2006. "Secessionism from the Bottom Up: Democratization, Nationalism, and Local Accountability in the Russian Transition" *World Politics*, 58:2, 276-310.
- Judah, T. 2008. *Kosovo: What Everyone Needs to Know*. Oxford: Oxford University Press.
- Kubo, K. 2010. "Why Kosovor Albanians Took Up Arms against the Serbian Regime: The Genesis and Expansion of the UÇK in Kosovo", u *Europe-Asia Studies*, 62 1135-1152.
- Kubo, K. 2011. "Kosovo: Secession under UN Supervision." U *The Ashgate Research Companion to Secession*, priredili A. Pavkovic and P. Radan.. Farnham UK: Ashgate.
- Dunlop, J. 1998. *Russia Confronts Chechnya: Roots of a Separatist Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pavković, A. 2000. *The Fragmentation of Yugoslavia: Nationalism and War in the Balkans*. Houndmills: Palgrave.
- Pavković A., P. Radan. 2008. *Stvaranje novih država: teorija i praksa otcepljenja*. Beograd: Službeni glasnik (s engleskog preveli V. i M. Jovanović; naslov originala: *Creating New States: Theory and Practice of Secession*. Aldershot: Ashgate, 2007)
- Seely, R. 2001. *Russo-Chechen Conflict 1800-2000: A Deadly Embrace*. Abingdon: Frank Cass.
- Toft M.D. 2005. *The Geography of Ethnic Violence: Identity, Interests and the Indivisibility of Territory*. Princeton: Princeton University Press.

Prevod Ana Đumić

Redaktura prevoda Slađana Pavković

SUMMARY

The paper deals with deficiencies of structural explanation of the use of force during attempts at secession. Comparative analysis of the cases of Kosovo and Chechnya has demonstrated that these two secessionist movements differed in their stances toward the use of armed forces prior the secessionist attempts even though comparable structural conditions for the use of armed forces existed in these cases. Alongside of structural factors, the author considers human factor as performing an important role in selection of tactics of armed rebellion. This thesis has been corroborated by the roles of the secessionist leaders Dzhokhar Dudaev in Chechnya and Ibrahim Rugova in Kosovo. Different biographies, education and personal characteristics of the leaders have contributed to diverse political tactics and preferences in terms of the use of armed forces.

KEY WORDS: secession, armed forces, Kosovo, Chechnya, structural factors, human factor